

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 47-48 (2011)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 47-48 (2011)

Η συλλογική πολιτική και πολιτιστική κίνηση
στην Πρέβεζα την περίοδο 1908-1912*

Οδυσσέας Μπέτσος

doi: [10.12681/prch.28429](https://doi.org/10.12681/prch.28429)

Copyright © 2021, Οδυσσέας Μπέτσος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπέτσος Ο. (2021). Η συλλογική πολιτική και πολιτιστική κίνηση στην Πρέβεζα την περίοδο 1908-1912*. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (47-48), 207–227. <https://doi.org/10.12681/prch.28429>

Οδυσσέας ΜΠΕΤΣΟΣ †

*Η συλλογική πολιτική και πολιτιστική κίνηση στην Πρέβεζα την περίοδο 1908-1912**

Πρόλογος

Η Πρέβεζα οριστικά δόθηκε στην Τουρκία το 1830. Τότε διοικούσε την Ήπειρο ο νικητής στις μάχες του Φαλήρου και της Ακρόπολης Αθηνών Κιουταχής. Εκείνος έστειλε για διοικητή της έναν αντιπρόσωπό του (τουρκιστί *μουσελίμης*), που ήταν υποδιοικητής τρίτης τάξεως κατά την τότε κρατούσα στη σουλτανική Τουρκία διοικητική ιεραρχία. Ύστερα από λίγα χρόνια (δε γνωρίζουμε πότε) τη διοίκησε Τούρκος υπάλληλος δεύτερης τάξεως (τουρκιστί *μουδίρης*) και μετά από λίγα χρόνια ο διοικητής της έγινε έπαρχος (τουρκιστί *καϊμακάμης*), που είχε προϊστάμενο τον διοικητή της Άρτας, ο οποίος έφερε ανώτερο βαθμό (τουρκιστί *μουτεσαρίφης*). Το 1867 έγινε ο διοικητής της Πρέβεζας μουτεσαρίφης και υποβιβάσθηκε της Άρτας σε καϊμακάμη.

Μετά το 1881 ο μουτεσαρίφης της Πρέβεζας ήταν προϊστάμενος σε τρεις υποδιοικήσεις: της Πρέβεζας, του Λούρου (μετά το 1913 Φιλιπιάδας) και του Μαργαριτίου.¹

Ύστερα από την απελευθέρωση Ελλάδας και Σερβίας (1828 και 1830 αντίστοιχα) μεγάλη ήταν η απαίτηση τόσο των λαών της Τουρκίας όσο και των Ευρωπαίων φίλων τους να αποκτήσουν ελευθερίες και ισονομία, αλλά και ασφάλεια και ευνομία. Για τον λόγο αυτό πρώτος ο σουλτάνος Μαχμούδ Β΄ το

---

* Το παρόν άρθρο υποβλήθηκε από τον Οδυσσέα Μπέτσο (1930-2011) το 1995 προς δημοσίευση στη Συντακτική Επιτροπή των Πρεβεζάνικων Χρονικών. Παρέμεινε, όμως, στο αρχείο του περιοδικού και για άγνωστο λόγο δεν δημοσιεύτηκε. Καθώς η Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού αποφάσισε να αφιερώσει τον ανά χείρας τόμο στη μνήμη του Οδυσσέα Μπέτσου, κρίθηκε σκόπιμη η δημοσίευση αυτού του άρθρου. Από τη θέση αυτήν προτρέπουμε την οικογένειά του να συμβάλλει στη συνέχιση του έργου του και στη μελέτη της προσφοράς του στην τοπική ιστοριογραφία, με την κατάθεση του αρχείου του και των καταλοίπων του σε έναν φορέα όπως τα ΓΑΚ Αρχεία Ν. Πρέβεζας, τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας, ή το Ίδρυμα *Ακτία Νικόπολις*.

¹ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ 1986, 227.

1839, με διάταγμά του, που φέρει το όνομα «Χάττι Σερίφ», τους παραχώρησε κάποια δικαιώματα, όχι βέβαια και την ισονομία, που συνδέεται πάντοτε με κάτι άλλο. Συγκεκριμένα με τη διοίκηση του κράτους με σύνταγμα.

Το 1856 ο τότε σουλτάνος αναγκάστηκε να δώσει κι άλλα δικαιώματα στους υπόδουλους λαούς του με το διάταγμα που φέρει το όνομα «Χάττι Χουμαγιούν». Σημειώνουμε ότι τα σπουδαιότερα από τα δικαιώματα για τους υπόδουλους Έλληνες ήταν η αναγνώριση των κοινοτήτων των διαφόρων υπόδουλων πληθυσμών, ακόμα κι όταν στον ίδιο οικισμό υπήρχαν πληθυσμοί διαφορετικών φυλών και θρησκειών. Άλλο δικαίωμα ήταν η διοίκηση των βακούφικων περιουσιών από μεικτές επιτροπές κληρικών και λαϊκών. Οι δεύτεροι όχι μόνο θα είχαν πάντοτε την πλειοψηφία, αλλά θα ήσαν και αιρετοί των μελών της κοινότητάς τους και θα απέδιδαν λογαριασμό μόνο στις κοινότητές τους και όχι σε άλλη αρχή (πολιτική ή εκκλησιαστική). Αν και τα δικαιώματα που παραχώρησε το «Χάττι Χουμαγιούν», ήταν και περισσότερα και ουσιαστικότερα, εν τούτοις δεν άλλαξαν και πολύ τη ζωή των υπόδουλων Ελλήνων, αφού η Τουρκία εξακολουθούσε να διοικείται με το ίδιο απολυταρχικό καθεστώς.

Το 1870 σουλτάνος στην Τουρκία έγινε ο σπουδασμένος στη Γαλλία Αβδούλ Χαμίτ που αμέσως υποσχέθηκε ότι θα διοικήσει την Τουρκία με σύνταγμα. Πράγματι, ανέθεσε σε νομομαθείς και συνέταξαν το σύνταγμα, αλλά δεν το υπέγραψε ποτέ στα 33 χρόνια της βασιλείας του. Τουναντίον, χρόνο με τον χρόνο γινόταν περισσότερο απολυταρχικός και απαιτητικός στους υπόδουλους λαούς του. Στη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του η επιθυμία για διοίκηση της Τουρκίας με σύνταγμα απέκτησε οπαδούς και ανάμεσα στους καθαυτό Οθωμανούς, γιατί με το συνταγματικό πολίτευμα πίστευαν ότι θα επιτύχουν τη διάσωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που με το απολυταρχικό της πολίτευμα κινδύνευε τόσο από τα επαναστατικά κινήματα των υπόδουλων της λαών όσο και από τη βουλιμία των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, που θεωρούσαν κατάλληλη την κατάσταση της Τουρκίας για να της αποσπάσουν επαρχίες και να τις μεταβάλουν σε αποικίες τους.

Η παραπάνω προοδευτική τάξη των Τούρκων κάποτε σύστησε μυστική οργάνωση, που έφερε την ονομασία «Νεοτουρκικό Κομιτάτο», και που κύριο σκοπό είχε να επιβάλει (έστω και με τη βία) το σύνταγμα στην Τουρκία, αυτό που ο σουλτάνος υποσχέθηκε το 1870. Κι όταν κατόρθωσε να πάρει στα χέρια του τη διοίκηση της φρουράς της Θεσσαλονίκης και άλλων πόλεων και πολλές άλλες σπουδαίες στο στράτευμα και στο κράτος διοικήσεις και διευθύνσεις, στασίασε την 11 Ιουλίου 1908 και απαίτησε από τον σουλτάνο να υπογράψει το σύνταγμα, που πριν πολλά χρόνια είχε συντάξει και υποσχεθεί ότι θα προσφέρει στην Τουρκία. Ο σουλτάνος υποκρίθηκε ότι δέχεται να το υπογράψει και να διοικήσει στο εξής την Τουρκία συνταγματικά.

Το σύνταγμα των Νεότουρκων και τα γεγονότα που επακολούθησαν για την εδραίωσή του

Οι Νεότουρκοι με την παραπάνω δήλωση του σουλτάνου τους ότι δέχεται και να υπογράψει το σύνταγμα του 1876 και να κυβερνήσει την Τουρκία με εκείνο, δεν τον μετακίνησαν από τη θέση του, αλλά δεν έπαψαν και να τον υποπετούνται. Γι' αυτό και ήταν έτοιμοι να αντιδράσουν σε κάθε στιγμή που ο σουλτάνος τους θα εκδήλωνε διαθέσεις κατάργησης του νεοτουρκικού συντάγματός τους.

Κι όταν ο σουλτάνος, τον Απρίλη του 1909, έχοντας με το μέρος του τη φρουρά της Κωνσταντινούπολης, εκδήλωσε τη διάθεση για κατάργηση του καθιερωθέντος με την πίεση του νεοτουρκικού καθεστώτος συντάγματος, οι Νεότουρκοι κινητοποίησαν εναντίον του στρατό και εθελοντές, που είχαν την έδρα εκτός της Κωνσταντινούπολης, και του επέβαλαν να παραιτηθεί υπέρ του αδελφού του, ο οποίος πήρε, ως σουλτάνος, το όνομα Μωάμεθ Ε'. Εκείνος ήταν διαλλακτικός και φίλος της ιδέας των Νεότουρκων, ότι η Τουρκία θα σωθεί αν κυβερνηθεί συνταγματικά.²

Τα παραπάνω γεγονότα όπως τα παρουσιάζει σε ενθυμήσεις του ένας Πρεβεζάνος

Λεγόταν Ανδρέας Μαμάτης και τις ενθυμήσεις του έχει καταχωρήσει στο Καθολικό βιβλίο του Αγίου Κωνσταντίνου της Πρέβεζας. Επειδή τις έχουμε δημοσιεύσει αυτολεξί σε άλλη μελέτη μας,³ γι' αυτό εδώ θα παρουσιάσουμε περιλήψεις και μερικές χαρακτηριστικές περικοπές τους.

Για την ανακήρυξη του συντάγματος στην Τουρκία γράφει: Ότι η 11.7.1908 ήταν μέρα Παρασκευή και ότι η είδηση έφθασε με τηλεγράφημα από την Κωνσταντινούπολη. Την έκανε γνωστή στους Πρεβεζάνους ο κήρυκας της Πρέβεζας, φωνάζοντάς την δυνατά στον χώρο της Αγοράς της. Ότι οι καταστηματάρχες έκλεισαν αμέσως τα μαγαζιά και συγκεντρώθηκαν, μαζί με τον υπόλοιπο λαό, μπροστά στο τουρκικό διοικητήριο, που δε γνωρίζουμε πού βρισκόταν τότε, ούτε έχουμε κάποια περιγραφή του.⁴ Εκεί είχαν συγκεντρωθεί «... άπασαι αι Αρχαί του τόπου ... εν στολή και εκεί ο Διοικητής της πόλεώς μας τουρκιστί απήγγειλε λόγον ...» σχετικό με το γεγονός της κα-

² ΨΑΛΤΗΡΑΣ 1992.

³ ΜΠΕΤΣΟΣ 1988, 75-81.

⁴ Οι Νεότουρκοι έχτισαν νέο Διοικητήριο, με έσοδα ειδικής φορολογίας των κατοίκων του μοντεσαρφλικίου της Πρέβεζας. Σώζεται και στεγάζει τις δικαστικές υπηρεσίες της Πρέβεζας. Έχει χτιστεί με σχέδιο πτυχιούχου Τούρκου μηχανικού.

θιέρωσης στην Τουρκία συνταγματικού πολιτεύματος. Ότι, όταν τέλειωσε, ο λαός ξέσπασε σε ζητωκραυγές, από τα κάστρα της πόλης έπεφταν κανονιοβολισμοί και οι Τούρκοι, παρουσία των χριστιανών και άλλων, αλληλοαπαζόνταν με χαρά, που, σε πολλές περιπτώσεις, έφτανε σε βαθμό εξαλλοσύνης. Γι' αυτό μετά οι Τούρκοι την 11 Ιουλίου κάθε χρονιάς θεωρούσαν ως μέρα χαράς και ευθυμίας.

Σε άλλη ενθύμησή του ο ίδιος μας πληροφορεί ότι ήρθε από την Κωνσταντινούπολη εντολή να γιορταστεί η ανακήρυξη του συντάγματος στην Τουρκία την 15.7.1908 και ότι οι Τούρκοι είδαν το γεγονός αυτό ως μέσο διάσωσης της ακεραιότητας της Τουρκίας από τις αρπαχτικές διαθέσεις των μεγάλων κρατών της Ευρώπης.

Σε επόμενη ενθύμησή του γράφει ότι για τον εορτασμό του συντάγματος της Τουρκίας την 15.7.1908 ήρθε αξιωματικός Τούρκος, που κατάρτισε, μαζί με ντόπιους παράγοντες, το πρόγραμμα της γιορτής και πρωτοστάτησε στον γιορτασμό. Ότι τα μέλη της επιτροπής των χριστιανών της Πρέβεζας πήγαν στη Λευκάδα και συμφώνησαν με τη φιλαρμονική της να έρθει το απόγευμα της 15^{ης} στην Πρέβεζα (τα Επτάνησα είχαν ενωθεί με την Ελλάδα το 1864), η οποία και ήρθε. Ότι στη γιορτή ο χριστιανικός λαός αφού τριγύρισε πρώτα στους δρόμους της Πρέβεζας ζητωκραυγάζοντας για την ελευθερία, τελικά μαζεύτηκε μπροστά στο Διοικητήριο, όπου πρώτος μίλησε ο απεσταλμένος από τους Νεότουρκους αξιωματικός, ύστερα μίλησαν οι Χρ. Μίχας (δάσκαλος της Θεοφανείου Σχολής) και Θεόφραστος Ιωαννίδης (ο οποίος νωρίτερα ήταν υποπρόξενος της Τουρκίας στη Βόνιτσα). Ότι, μετά τους λόγους, η φιλαρμονική έπαιξε διάφορα τραγούδια, τελευταία δε έπαιξε και τον Εθνικό Ύμνο, που υποθέτουμε ότι ήταν ο ελληνικός και όχι ο τουρκικός. Ο λαός μόλις τέλειωσε, ξέσπασε σε ζητωκραυγές, φωνάζοντας δυνατά: «Ζήτω η ελευθερία!». Ότι ύστερα, με τη φιλαρμονική μπροστά, ο λαός κατευθύνθηκε στους τέως στρατώνες των Παλιοςάραγων (της Βάσης, θα λέγαμε σήμερα) και ότι μετά πέρασε από τους κεντρικούς δρόμους της Πρέβεζας και ύστερα διαλύθηκε με τάξη. Ότι τις βράδυνες ώρες ο λαός συγκεντρώθηκε στον χώρο της Βρυσούλας, όπου η Φιλαρμονική Λευκάδας έπαιξε όλη τη νύχτα τραγούδια και γλέντησε ο κόσμος πολύ.

Δεν μπορέσαμε να βρούμε την ομιλία του δασκάλου Χρ. Μίχα. Βρήκαμε, όμως, στα κατάλοιπά του την ομιλία του Θεόφρ. Ιωαννίδη, την οποία πριν είχε δώσει σε τυπογραφείο της Λευκάδας και τύπωσε, προφανώς για να τη μοιράσουν στον λαό, μετά την ανάγνωση της. Θα παραθέσουμε παρακάτω μερικά αποσπάσματά της:

Η Τουρκία σήμερα χαιρετίζει, ως ένας άνθρωπος, την ανακήρυξιν του Συντάγματος, αποδεχόμενη εξ αυτού την διάπλασιν νέας Τουρκίας, την διάπλασιν νέου Πολιτειακού καθεστώτος, εμπεδούντος την τάξιν και την

ασφάλειαν εν τη χώρα, υποβοηθούντος την αδελφωσιν των Ιθαγενών και αποτρέποντος τας μελετηθείσας επιδρομάς παρ' επήλυδων και ξένων ...

... Η αδελφωσις πάντων των λαών, Τούρκων, Ελλήνων και Αλβανών και λοιπών, ο απερίγραπτος ενθουσιασμός, τα δάκρυα χαράς, τα οποία άφθονα έρρευσαν ότε ανηγέλη η ανακήρυξις του Συντάγματος, μαρτυρούσιν ότι η Ανατολή απεφάσισε να διαπλάση αυτή εαυτήν και να τραπή την μόνην ενδεικνυομένην οδόν σωτηρίας διά γενικής και ριζικής πολιτειακής μεταρρυθμίσεως ...

... Σήμερον δεν υφίσταται πλέον Μακεδονικόν ζήτημα, σήμερον των ξένων αι επιβουλαί και πλεκτάναι κατάκεινται νεκραί και ακίνδονοι, σήμερον αι ειδικοί μεταρρυθμίσεις, αι εγκαινιάσασαι της Τουρκίας την συστηματικήν απογύμνωσιν επί ζημία Τούρκων, Ελλήνων και Αλβανών, απομένουν απαίσιαις μνήμησιν ενθυμήματα ...

... Εμμένοντες, όθεν, εν τη οδώ ταύτη, τη χαραχθείση παρά των απαράμιλλων εργατών και σκαπανέων της Νεοτουρκικής Ιδέας, βεβαίως μέγα θα επιτελέσωμεν έργον, η δε προς το Σύνταγμα ειλικρινής προσήλωσις απάντων των πληθυσμών της χώρας, η ειλικρινής των κυβερνώντων μέριμνα περί βελτιώσεως της χώρας, θ' αποδείξωσιν την ευεργετικήν του Συντάγματος δράσιν και θα επιτελέσωσιν την διάπλασιν της νέας Τουρκίας ... Ζήτω ο Συνταγματικός ημών Μονάρχης, Ζήτω το Σύνταγμα, Ζήτω η Πατρις.⁵

Όμως, την τόση, όλων των λαών της Τουρκίας, χαρά για το σύνταγμα και τα καλά του δεν πρόλαβαν να γευτούν. Και, πριν περάσει χρόνος, έμαθαν ότι ο σουλτάνος Αβδούλ προσπάθησε να το καταργήσει και να επαναφέρει το παλιό απολυταρχικό και θεοκρατικό καθεστώς. Ότι οι Νεότουρκοι της Θεσσαλονίκης (στρατός και εθελοντές) πήγαν στην Κωνσταντινούπολη, χτύπησαν τη φρουρά της, καθαίρεσαν τον Αβδούλ και στη θέση του τοποθέτησαν τον αδερφό του ως σουλτάνο με το όνομα Μωάμεθ Ε΄, όπως και αλλού γράψαμε. Ο παραπάνω ενθυμησιογράφος στο *Καθολικό* του Αγίου Κωνσταντίνου σημείωσε ότι:

Την 14^{ην} Απριλίου του έτους 1909 ανηγέλη, διά τηλεγραφήματος εκ Κωνσταντινουπόλεως, προς τας ενταύθα Αρχάς, ότι εγένετο καθαίρεσις του Αυτοκράτορος της Τουρκίας Σουλτάν Αβδούλ Χαμίτ και ανηγορεύθη αυτοκράτωρ του Οθωμανικού Κράτους ο Μεχμέτ Ρισάτ. Ο Σουλτάν

⁵ Ο λόγος αυτός και άλλοι δύο, που αποσπάσματα τους θα καταχωρήσουμε παρακάτω, βρίσκονται στη συλλογή μας. Μας τους έδωσε, μαζί με άλλα κατάλοιπά του, η μακαρίτισσα κόρη του Χρυσούλα, λίγα χρόνια πριν τον θάνατό της (1978).

Αβδούλ Χαμίτ ήτο εναντίον του Συντάγματος και οπαδός των απολυταρχικών ιδεών και της εφαρμογής εν τω Οθωμανικώ Κρατεί του Ιερού Νόμου (Σερί) και επειδή εις τον Τουρκικόν Στρατόν επικρατούσι ιδέαι Νεοτουρκικαί, εναπομεινάσης μόνον της στρατιωτικής φρουράς της Κωνσταντινουπόλεως με το πνεύμα του Αβδούλ Χαμίτ ...

Στα κατάλοιπα του Θεόφραστου Ιωαννίδη υπάρχει και ο λόγος που εκφώνησε στον γιορτασμό της ανάρρησης στον θρόνο του νέου σουλτάνου. Η ανάρρηση έγινε την 11.4.1909 και ο γιορτασμός τη 14.4.1909. Από το περιεχόμενο του μαθαίνουμε ότι η κάθε κοινότητα της Πρέβεζας (είχε τρεις αναγνωρισμένες: τουρκική, ελληνική και εβραϊκή) γιόρτασε την ανάρρηση σε ναό της την ίδια μέρα και ώρα. Η χριστιανική της Πρέβεζας έψαλε δοξολογία στον Άγιο Χάραλαμπο και εκεί διάβασε ο παραπάνω τον λόγο, του οποίου παραθέτομε μερικά αποσπάσματα.⁶

Γράφει ότι ο γιορτασμός άρχισε με ρίψη 101 κανονιοβολισμών της φρουράς της Πρέβεζας και ότι η καθαίρεση του προηγούμενου σουλτάνου έγινε την 11.4.1909 και η ανάρρηση του νέου την ίδια μέρα και ότι «ο γιορτασμός γίνεται σήμερα» (14.4.). Ότι το επιβληθέν από τους Νεότουρκους σύνταγμα στην Τουρκία την 11.7.1908 μέρα με τη μέρα

... κατεβαθαθρούτο υπό του μισοκάλου, μισελευθέρου και επιόρκου πρώην σουλτάνου, μετά τα υπ' αυτού διοργανωθέντα εν τη πρωτευούση απαίσια γεγονότα της 31^{ης} Μαρτίου, και τα οποία, ευτυχώς εγκαίρως ή μάλλον αμέσως, αντιληφθείς ο εν Μακεδονία γενναίος στρατός, σπεύσας μετά εθελοντών πασών των φυλών και θρησκευμάτων, επρόλαβε, αναστηλώσας και αποκαταστήσας το υπονομευθέν και υποβουλευθέν Σύνταγμα, την κρηπίδα ταύτην της ελευθερίας των λαών ...

... Ημείς οι Οθωμανοί μεν, Έλληνες δε την φυλήν, είμεθα πλέον ή πεπεισμένοι ότι θ' αποδειχθή Συνταγματικός Μονάρχης εν Ανατολή [εννοεί ο νέος σουλτάνος] τοιούτος, οίον αι περιστάσεις τον ενδεικνύουν και απαιτούν, δεν θα είναι ποτέ υπονομεύς των φιλελευθέρων θεσμών, ουδέ ανατροπεύς της τάξεως, ουδέ σφαγείς χιλιάδων ψυχών, οίος υπήρξεν ο απαίσιος μνήμης εκπεσών τύραννος. Ο εν τη Οθωμανική Αυτοκρατορία Ελληνισμός έχει πλήρη την πεποίθησιν ότι υπό την αιγίδα της Α.Α.Μ. του νέου Σουλτάνου μας Μωάμεθ Ε' θα απολαύση των αγαθών αληθούς ελευθερίας, ισότητος και δικαιοσύνης ...

[Ο νέος σουλτάνος] ... θα αποτελέση αληθώς πρότυπον Συνταγματικού εν Ανατολή άρχοντος, πιστώσ στιχούντος τω εν πάσαις ταις Συνταγματι-

⁶ Του λόγου αυτού έχουμε τρία σχέδια. Δεν έχει κανένα κάποια ένδειξη, που να μας γνωρίζει ότι αυτός εκφωνήθηκε στη γιορτή εκείνη. Εμείς κάναμε την επιλογή με δική μας κρίση.

καίς χώραις κρατούσι αξιώματι, καθ' ό ο Βασιλεύς βασιλεύει, αλλά δεν κυβερνά ...

Και στο τέλος αναφωνεί με «Ζήτω!»: 1) για τον νέο συνταγματικό σουλτάνο, 2) για το σύνταγμα, 3) για τον γενναίο αυτοκρατορικό στρατό, 4) για την ελευθερία, και 5) για την πατρίδα (που, ασφαλώς, εννοεί τη μεγάλη, δηλαδή την Τουρκία).

Συλλογική πολιτική και πολιτιστική κίνηση στην Πρέβεζα

Μια από τις καλές πλευρές της νέας Τουρκίας, ή καλύτερα της συνταγματικής Τουρκίας, ήταν ότι επέτρεψε την πολιτική και πολιτιστική κίνηση στους υπηκόους της μέσα από εγκριμένα συλλογικά όργανα ή σωματεία. Πρέπει να πούμε ότι είχε επιτραπεί νωρίτερα η δημιουργία επαγγελματικών σωματείων (τουρκιστί *εσναφιών*), στα οποία δεν επιτρεπόταν, όμως, καμιά άλλη δράση από την επαγγελματική τους. Πηγή μας αποκλειστική για την πολιτική και πολιτιστική συλλογική κίνηση της Πρέβεζας την περίοδο 1908-1912, δηλαδή από την επιβολή του συντάγματος των Νεότουρκων μέχρι και την απελευθέρωση της Πρέβεζας (21.10.1912), υπήρξε ο *Κώδικας πρακτικών των εν Πρεβέζη Σχολών*, που ανήκει στην Εφορεία των Σχολών αυτής, της οποίας τα μέλη ήταν αιρετά, πλην του προέδρου της, το αξίωμα του οποίου κατείχε ο κάθε φορά μητροπολίτης Νικοπόλεως. Σε πράξεις του παραπάνω κώδικα βρήκαμε πληροφορίες, που έχουν σχέση τόσο με χώρους της Θεοφανείου Σχολής, όσο και με τη δράση δασκάλου της, αλλά και με τη δράση σωματείου για την οικονομική ενίσχυση του ταμείου της παραπάνω εφορείας. Τα σωματεία που θα αναφέρουμε δεν έχουμε τη γνώμη ότι ήταν τα μοναδικά της παραπάνω περιόδου. Ακόμα, ότι πολύ λίγο (ή καθόλου μερικές φορές) γνωρίζουμε τη δράση που ανέπτυξαν, γιατί δεν προέρχονται από τα αρχεία τους που, παρά τις έρευνές μας, δεν μπορέσαμε να βρούμε κανενός. Ούτε μάθαμε αν σώθηκαν και σε τίνος χέρια βρίσκονται, εφόσον σώθηκαν.

Γνωρίζουμε, ακόμα, από την ίδια παραπάνω πηγή ότι υπεύθυνος για να εγκρίνει το καταστατικό ενός τέτοιου σωματείου ήταν ο δήμαρχος της Πρέβεζας, το αξίωμα του οποίου, στο διάστημα αυτό που αναφερόμαστε, το κατείχε πάντοτε μέλος του Νεοτουρκικού Κομιτάτου της πόλης μας, άγνωστο με ποια διάταξη του νέου συντάγματος, αφού το 1908 οι τουρκικές οικογένειες στην Πρέβεζα (180 περίπου) ήταν πολύ λιγότερες από τις χριστιανικές ή ελληνικές και τις εβραϊκές, που αποτελούσαν αναγνωρισμένες κοινότητες από το διάταγμα «Χάτι Χουμαγιούν» του 1856 και ύστερα. Και διοικόντουσαν με τον δικό τους πρόεδρο και κοινοτικό συμβούλιο. Τα σωματεία που γνωρίζουμε είναι:

Ο Συνταγματικός Πολιτικός Ελληνικός Σύνδεσμος⁷

Δε γνωρίζουμε τίποτε άλλο από το ότι λειτούργησε ένας τέτοιος στην έδρα κάθε τουρκικής υποδιοικήσεως ή επαρχίας ή *μουτεσαριφλικιού*, μόλις επιβλήθηκε το συνταγματικό πολίτευμα στην Τουρκία, και ότι η σύστασή τους υποδείχθηκε από το συνώνυμο της πρωτεύουσας του Τουρκικού Κράτους σύνδεσμο και την ενεργό δράση της εθναρχεύουσας, καθ' όλο το διάστημα της Τουρκοκρατίας, Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας μας. Υποθέτουμε ότι συστήθηκε για να παρακολουθεί την εφαρμογή του συντάγματος και των νόμων της Νέας Τουρκίας στους υπόδουλους Έλληνες.

Λέσχη Ελλήνων της Πρέβεζας

Δε γνωρίζουμε αν τα μέλη της Λέσχης ήταν τα ίδια, που ανήκαν στον παραπάνω Σύνδεσμο ή άλλα. Η εν λόγω Λέσχη αποτελούσε ξεχωριστό σωματείο, με δικό του δηλαδή καταστατικό κλπ. Από τη συνεδρίαση της Εφορείας των Σχολών της Πρέβεζας της 26.8.1909 μαθαίνουμε ότι είχε νοικιασμένο το σπίτι του Δημ. Γαρτζούνη (που σώζεται ακόμα όπως ήταν τότε, ακατοίκητο όμως, σε ισόγειο χώρο του οποίου ήταν τελευταία το τυπογραφείο του Αθ. Τσόκα) και ότι αποφάσισε να ζητήσει την παραχώρηση του στη Θεοφάνειο Σχολή για να στεγάσει σε αυτό το Σχολαρχείο και το Ημιγυμνάσιό της. Για τούτο κάλεσε τον αντιπρόεδρο της Λέσχης (Παν. Κοντογιάννη, δικηγόρο της Πρέβεζας), στον οποίο υπέβαλε το αίτημα κι εκείνος (εξουσιοδοτημένος σχετικά από το Συμβούλιο της Λέσχης) δέχτηκε να κάνει την παραχώρηση, με τον όρο να πληρώνει το ετήσιο μίσθωμα των 25 γαλλικών εικοσοφράγκων η Εφορεία.

Στα κατάλοιπα του Θεόφρ. Ιωαννίδη βρήκαμε και την ομιλία που εκφώνησε στα εγκαίνια της Λέσχης αυτής, όπου πουθενά δε σημειώνει την ημερομηνία που έγιναν. Αποσπάσματα της ομιλίας αυτής θα παραθέσουμε, για να δούμε ποιοι ήσαν οι σκοποί της ύπαρξης της Λέσχης και με ποια μέσα θα επιδίωκε την πραγμάτωσή τους. Αρχίζει με το εξής:

Σεβασμιότατε Μητροπολίτα και αγαπητοί Συμπολίται. Την πρωτοβουλία ανδρός μεγατίμου και διαπρεπούς τω οποίω πάσα τιμή, ευγνωμοσύνη και χάρις οφείλεται, και τη φιλοτιμώ ενεργεία φιλοπατρίδων και φιλοπροόδων συμπολιτών συνετελέσθη τέλος, η ίδρυσις και εν Πρεβέζη Ελληνικής Λέσχης, της οποίας τα εγκαίνια τελούμεν και πανηγυρίζομεν σήμερον και σκοπός της οποίας είναι το να συνέρχωνται εν αυτή, εν συναδελφώσει τα μέλη της Ελληνικής και Ηπειρωτικής ταύτης Πατρίδος μας και δι' ομιλιών και διαλέξεων, ανταλλάσσωσι τας γνώμας και σκέψεις

⁷ Συνεδρίαση Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 28.1.1912.

*των περί πάντων των διαφερόντων πραγμάτων, προς χειραγώγησιν του δημοσίου Εθνικού φρονήματος, προς προσήκουσαν ενάσκησιν των εκ του Συνταγματικού καθεστώτος απορρεόντων δικαιωμάτων μας και διατηρήσιν των χορηγηθεισών ημίν διά του Συντάγματος ελευθεριών ...
... Κατά το επάρατον παρελθόν, ό,τι είχε συμβή εις την ελευθερίαν του τύπου, παραγνωρισθείσαν και σφοδρώς πολεμηθείσαν επί τη προφάσει της διατηρήσεως της τάξεως, συνέβη και εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ...*

Στη συνέχεια αναλύει τον σκοπό της Λέσχης, υποστηρίζοντας ότι στη Λέσχη μπορούν να γίνονται διαλέξεις από επιστήμονες, να συζητούνται τα προβλήματα που θα προκύψουν κατά την εφαρμογή του συντάγματος, τα προβλήματα της πόλης μας (που αφορούν την εκκλησία, την εκπαίδευση, τις εκλογές των αιρετών μελών των διαφόρων σωματείων της και τις επιτροπές των ενοριακών εκκλησιών κ.ά.). Σε αυτή θα καταπολεμείται η τάση του φατριασμού των Πρεβεζάνων, θα προγραμματίζονται και θα διενεργούνται προαιρετικοί έρανοι για φιλανθρωπικούς, εκπαιδευτικούς σκοπούς, για πάσχοντες συμπολίτες κ.ά.

Σε όλη την ομιλία του αυτή δεν αναφέρει πουθενά το όνομα του «μεγατίμου και διαπρεπούς ανδρός», του οποίου ήταν έμπνευση η σύσταση της Λέσχης αυτής, και απορούμε για ποιο λόγο δεν το ανέφερε. Μήπως για να μη προσκρούσει στη μετριοφροσύνη του ή γιατί κατείχε κάποιο εκκλησιαστικό ή πολιτικό αξίωμα, που αν το ανέφερε θα το μάθαιναν οι Νεότουρκοι και θα του δημιουργούσαν προβλήματα. Κατά τη γνώμη μας το πρόσωπο αυτό ανήκε στη δεύτερη κατηγορία και γι' αυτό απέφυγε να σημειώσει το όνομα του. Πάντως αν τούτο είναι αληθές, τότε διαπιστώνουμε ότι οι υπόδουλοι Έλληνες ακόμα και μετά την ανακήρυξη του τουρκικού συντάγματος, πίστευαν ότι κάποτε θα άλλαζαν οι Τούρκοι συμπεριφορά απέναντι τους. Πράγμα που σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα το διαπίστωσαν.

Το οίκημα τους το παρέδωσαν στη Θεοφάνειο Σχολή και τη σχολική χρονιά 1909-1910 στεγάσθηκε σε αυτό το Σχολαρχείο και το Ημιγυμνάσιό της.⁸ Δε γνωρίζουμε αν μεταστεγάσθηκε η Λέσχη σε άλλο οίκημα και σε ποιο, ούτε άλλο στοιχείο γνωρίζουμε για τα μέλη, τη δράση τους και την τύχη του αρχείου της.

Πρέπει να πούμε ότι Λέσχη παρόμοια είχαν συστήσει και οι ανήκοντες στο Νεοτουρκικό Κομιτάτο της Πρέβεζας μουσουλμάνοι (Τούρκοι και Αλβανοί) και ότι τελευταίος πρόεδρός της ήταν ο Αλβανός δικηγόρος και δήμαρχος της Πρέβεζας κατά την απελευθέρωσή της Χαλίλ Χουλουσί.⁹ Και για τη δράση αυτής, τα μέλη και τη στέγη της τίποτε δεν γνωρίζουμε. Λέσχη είχαν συστήσει οι Νεότουρκοι και στη Φιλιπιάδα.¹⁰

⁸ Συνεδρίαση Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 13.9.1909.

⁹ ΜΟΛΟΣΣΟΣ 1913, 558.

¹⁰ Γ' Κώδ. Δημογεροντίας Λούρου (Φιλιπιάδας), Αρχείο Μητροπόλεως Νικοπόλεως-Πρεβέζης.

Ερασιτεχνικός θεατρικός όμιλος «ΑΠΟΛΛΩΝ»

Την ύπαρξη αυτού του θεατρικού ομίλου γνωρίζουμε και από πληροφορίες, που μας είχαν δώσει παλιότερα γέροντες της Πρέβεζας,¹¹ αλλά και γραφτές από τον παραπάνω κώδικα της Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας, γιατί στεγάσθηκε στο ισόγειο της Θεοφανείου Σχολής, όταν αυτό εγκαταλείφθηκε από το τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, με τη μεταστέγαση των άλλων τμημάτων της (Σχολαρχείου και Ημιγυμνασίου) στο οίκημα Δημ. Γαρτζούνη. Ο όμιλος άρχισε τις θεατρικές παραστάσεις του το καλοκαίρι του 1910. Ο ίδιος μετέτρεψε το ισόγειο του διδακτηρίου, όπου πριν διδάσκονταν τρία τμήματα του τετραταξίου τότε τμήματος Δημοτικής της Θεοφανείου Σχολής, σε μια μεγάλη αίθουσα και κατασκεύασε τη σκηνή. Δε γνωρίζουμε αν αγόρασε δικά του καθίσματα ή τα δανείστηκε αρχικά ή νοίκιασε. Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1910 έκανε γνωστό στην Εφορεία των Σχολών της Πρέβεζας, που δοκιμαστικά του είχε παραχωρήσει την αίθουσα, ότι κάλυψε τα έξοδά του και του έμειναν (ως κέρδος) 2.351 γρόσια.

Το ενθαρρυντικό αυτό αποτέλεσμα έκανε την Εφορεία να επιτρέψει του λοιπού στον Όμιλο να διαθέτει για τη βελτίωση της αίθουσας των παραστάσεων (των «εσπερίδων» γράφει) το 1/3 των εισπράξεών του, από δε τα υπόλοιπα 2/3 να παίρνει η Εφορεία, αφού αφαιρεθούν τα έξοδα που τυχόν έκαναν για κάθε παράσταση.¹²

Όταν ο Όμιλος τέλειωσε τις δαπάνες για τη βελτίωση της παραπάνω αίθουσας, η Εφορεία ζήτησε να νοικιάσει την αίθουσα ο Όμιλος, με τον όρο να παίρνει για το ταμείο των Σχολών της τα 2/3 των εισπράξεων του, και όταν εγκαταλείψει την αίθουσα ο Όμιλος να περιέλθουν στην Εφορεία τα υλικά (σκηνή, αυλαία, σκηνικά, καθίσματα κλπ.).

Ο Όμιλος υπέβαλε στην Εφορεία απολογισμό των εσόδων και εξόδων του από παραστάσεις που έκανε το πρώτο εξάμηνο των εργασιών του. Όμως, η Εφορεία διαπίστωσε ότι ο Όμιλος χρέωσε στις δαπάνες του τα 2/3 των εσόδων του αντί του 1/3, όπως είχαν συμφωνήσει. Γι' αυτό αποφάσισε να καλέσει τον πρόεδρο του Ομίλου Δ. Ζαλοκώστα με έγγραφό της στην επόμενη συνεδρίασή της, για να δώσει εξηγήσεις και για να του εκθέσει με κάθε λεπτο-

¹¹ Οι μακαρίτες Κων. Μπάκας, Αλ. Παπαγεωργίου και Γ. Κατσανάκης. Μάλιστα δύο απ' αυτούς μας είχαν απαγγείλει και αποσπάσματα των θεατρικών έργων εκείνων που ο «ΑΠΟΛΛΩΝ» Πρέβεζας παρουσίασε τότε. Στον ίδιο κώδικα, πριν το σύνταγμα των Νεότουρκων, υπάρχει πληροφορία ότι ο Πρεβεζάνος Διονύσιος Καρύδης είχε κάνει επίδειξη σε μαθητές της Θεοφανείου Σχολής (μετά το 1890) ταχυδακτυλουργικών του ικανοτήτων, που τις παρακολούθησαν και ενήλικες.

¹² Συνεδριάσεις της Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 11.9.1910, 21.9.1910, 16.2.1911, 3.5.1911, 5.4.1911, 7.5.1911, 23.5.1911, 16.6.1911, 16.7.1911, 19.7.1911, 27.7.1911, 21.1.1912, 24.5.1912, 16.6.1912.

μέτρια τους όρους για την παραχώρηση της αίθουσας στο εξής.

Στη συνεδρίαση του επόμενου μήνα ήρθε ο παραπάνω πρόεδρος και η Εφορεία του παρουσίασε όλους τους όρους της για την παραχώρηση στο εξής της αίθουσας. Εκείνος υποσχέθηκε να απαντήσει, αφού συζητήσει τους όρους και με τα άλλα μέλη του Ομίλου.

Πράγματι, στη συνεδρίαση του Απρίλη 1911 ο παραπάνω πρόεδρος και το μέλος Μιχ. Ζιάκας προσήλθαν και συζήτησαν τους όρους της παραχώρησης της αίθουσας, αλλά δεν κατέληξαν σε κάποια συμφωνία. Ανέβηκαν τη λήψη της για την επόμενη συνεδρίαση.

Όμως, στο σχετικό κώδικα των πράξεων της Εφορείας δε βρήκαμε άλλη κοινή συνεδρίαση (Εφορείας και Ομίλου), άγνωστο γιατί. Υποθέτουμε ότι τα μέλη του Ομίλου δεν κατόρθωσαν να συμφωνήσουν ως προς τους όρους.

Η Εφορεία στη συνεδρίασή της του επόμενου μήνα, λόγω της σιωπής του Ομίλου, αποφάσισε να στείλει έγγραφο στον Όμιλο, με το οποίο να του γράφει ότι μέχρι το τέλος του τρέχοντα μήνα να εξοφλήσει όσα της οφείλει από τα έσοδα των παραστάσεων του και ότι στο εξής, πρέπει να είναι συνεπής στις συμφωνίες τους. Ακόμα, η απόδοση των οφειλών του είναι αναγκαία, τόσο γιατί τις προϋπολόγισε στα έσοδά της, όσο και γιατί σκοπεύει τα επόμενα έσοδα από τον Όμιλο, να υπολογίσει στον προϋπολογισμό του ταμείου της, που συντάσσει κάθε καλοκαίρι.

Όμως, τα πράγματα στον Όμιλο δεν πήγαιναν καλά ύστερα από έναν περιπού χρόνο δράσεώς του. Τους λόγους δεν γνωρίζουμε. Ίσως αιτία να ήταν οι όροι, που η Εφορεία είχε θέσει στον Όμιλο για την ενοικίαση της αίθουσας, ίσως και άλλες, όπως το 1/3 των εσόδων να μη έφθαναν για την κάλυψη των δαπανών κάθε παράστασης, να είχαν προκύψει διχόνοιες για τη διαχείριση αυτού, οι τουρκικές αρχές να του παρενέβαλαν εμπόδια ή και κάποια δραστήρια μέλη του, για να μη στρατευτούν από τους Τούρκους, να εγκατέλειψαν την Πρέβεζα κλπ.

Εξακολούθησε, πάντως, να λειτουργεί μέχρι την απελευθέρωση της Πρέβεζας κατά περιόδους σπασμωδικά. Τούτο είναι φανερό από επόμενες συνεδριάσεις της Εφορείας, όταν συζήτησε τις σχέσεις της με τον Ερασιτεχνικό Θεατρικό Όμιλο της Πρέβεζας. Στην τελευταία συνεδρίασή της του Μάη 1911 καταχωρείται στο πρακτικό και περίληψη της απάντησης του Ομίλου στις παρατηρήσεις της Εφορείας για την ασυνέπεια του, με την οποία κάνει γνωστά σε αυτήν ότι «... ένεκα σοβαρών λόγων, διαλυθέντος του Ομίλου, δέον η Εφορεία ίνα φροντίσει, διά την παραλαβήν της περιουσίας του Ομίλου, εξελέγχουσα και την υπ' αυτού γενομένην διαχείρισιν ...».

Αποφάσισε ύστερα η Εφορεία πρώτα να διορίσει μεικτή επιτροπή, για να κάνει έλεγχο των εσόδων και εξόδων του Ομίλου μέχρι τότε και ύστερα να φροντίσει για την περιουσία του Ομίλου. Η παραπάνω επιτροπή αποτελέστηκε από το μέλος της Εφορείας Αρ. Βακατάτση (ως πρόεδρό της) και από τα μέλη

του Ομίλου Σ. Κανέλο, Κ. Μαργαρώνη και Παν. Τόλια. Η επιτροπή μελέτησε το θέμα τούτο και υπέβαλε έκθεση, από την οποία προέκυψε ότι ο Όμιλος είχε έλλειμμα, που μπορούσε να καλυφτεί από την αξία των υλικών του, τα οποία με αίτηση του ζήτησε να αγοράσει, για λογαριασμό του, ο μέχρι τότε πρόεδρος του Ομίλου Δ. Ζαλοκώστας, πληρώνοντας, μάλιστα, και όσα ο Όμιλος όφειλε στην Εφορεία από τα έσοδα των παραστάσεών του, καθώς και όσα χρωστούσε σε τρίτους. Έστειλε τον κλητήρα της στην επόμενη συνεδρίασή της και τον κάλεσε, για να πληροφορηθεί αν εξακολουθεί να θέλει να αγοράσει τα υλικά του Ομίλου και να πληρώσει όσα ο Όμιλος χρωστά σε αυτήν και σε τρίτους. Όσο να έρθει στη συνεδρίαση της Εφορείας εκείνος, η Εφορεία συζήτησε αίτηση, υπογραμμένη από 12 μέλη του Ομίλου, στην οποία έγραφαν ότι δεν διαλύθηκε ο Όμιλος, ότι έχει καινούργια διοίκηση (αποτελούμενη από τους Π. Κοντογιάννη, Γ. Ποταμιάνο και Μιχ. Ζιάκα) και ότι ζητάνε να πάρουν αυτοί τα υλικά (περιουσία, γράφει) του Ομίλου, χωρίς να γράφουν αν προτίθενται να πληρώσουν όσα χρωστάει ο Όμιλος στην Εφορεία και σε τρίτους. Και επειδή η λύση αυτή δεν ήταν συμφέρουσα οικονομικά για την Εφορεία, την απέρριψε. Δέχθηκε την πρόταση του Δ. Ζαλοκώστα, ο οποίος ήρθε στη συνεδρίαση και δήλωσε σε αυτήν ότι εξακολουθεί να θέλει όσα πριν πρότεινε στην Εφορεία. Εκείνη δε, ανέβαλε να πάρει σχετική απόφαση.

Πράγματι, ο Δ. Ζαλοκώστας τις αρχές του επόμενου μήνα πλήρωσε στην Εφορεία μόνο όσα ο Όμιλος χρωστούσε σε αυτή (2.105 γρόσια) και υποσχέθηκε να πληρώσει άλλη φορά την αξία των υλικών και όσα ο Όμιλος χρωστάει σε τρίτους. Η Εφορεία αποφάσισε να νοικιάσει την αίθουσα στον εν λόγω, μόλις εξοφλήσει και τα παραπάνω.

Αλλά ο Δ. Ζαλοκώστας μετοίκησε ύστερα στα Γιάννινα χωρίς να πληρώσει όσα παραπάνω γράφουμε, όπως και κανένα νοίκι για την αίθουσα. Η Εφορεία ύστερα πήρε τα κλειδιά από τους οικείους του Ζαλοκώστα και κλείδωσε μέσα τα υλικά του Ομίλου. Όμως, το νέο διοικητικό συμβούλιο του Ομίλου παρουσιάστηκε στον μητροπολίτη και πρόεδρο της Εφορείας και παραπονέθηκε για το κλειδώμα της αίθουσας, την οποία ο Όμιλος είχε νοικιασμένη μέχρι τη 2.9.1911. Και του ζήτησε τα κλειδιά. Η Εφορεία αρνήθηκε την παράδοση των κλειδιών αν πριν δεν εξοφλήσει ο Όμιλος τα 2.600 γρόσια που οφείλει από ενοίκια της αίθουσας. Επενέβη και συμβίβασε τα πράγματα το μέλος της Εφορείας και του Ομίλου Βασ. Μπάλκος (άγνωστο πώς). Και ο Όμιλος πήρε τα κλειδιά της αίθουσας και έκαναν μερικές παραστάσεις μέχρι τη λήξη της μίσθωσης της αίθουσας.

Αρχές του 1912 τα μέλη του Ομίλου Β. Μπάλκος, Μιχ. Ζιάκας, Χρ. Σωτηρέλης και Μιλτ. Μπάλκος, με αίτησή τους, ζήτησαν να νοικιάσουν και πάλι την αίθουσα θεάτρου της Θεοφανείου Σχολής για έναν χρόνο, με ετήσιο νοίκι 20 γαλλικά εικοσόφραγκα και τα περισσεύματα από τις παραστάσεις να δίνουν στο ταμείο της Εφορείας και στους τρίτους, που ο Όμιλος χρωστάει από

το παρελθόν.

Η Εφορεία δέχθηκε την αίτησή τους με τον όρο να κάνουν το ετήσιο νοίκι σε 20 τουρκικές λίρες, που να δίνουν σε δύο ισόποσες δόσεις, μια κάθε εξάμηνο, και από όσα τους περισσέψουν από τις εισπράξεις να πληρώσουν πρώτα τα χρέη σε τρίτους του Ομίλου και ύστερα να αρχίσουν να δίνουν στην Εφορεία.

Στην αρχή της μίσθωσης ο Όμιλος φάνηκε συνεπής στο νοίκι. Πλήρωσε δέκα εικοσόφραγκα τον Απρίλη του 1912. Όμως, ύστερα άλλαξε στάση, άγνωστο γιατί. Αυτό έκανε την Εφορεία να ανησυχήσει και αποφάσισε να στείλει στον Όμιλο έγγραφο, με το οποίο του ζητούσε, πριν να λήξει ο Ιούνιος, να δώσει και το υπόλοιπο ποσό του ενοικίου και ό,τι άλλο είχε υποσχεθεί.

Στο σημείο αυτό τελειώνουν οι πληροφορίες των πρακτικών της Εφορείας των Σχολών για τον παραπάνω Όμιλο. Δε γνωρίζουμε τον λόγο ή τους λόγους. Η εν λόγω Εφορεία εξακολούθησε να υπάρχει μέχρι το 1926. Καταργήθηκε ύστερα με νόμο του κράτους.

Φαίνεται ότι με την απελευθέρωση της Πρέβεζας, ο Όμιλος αυτοδιαλύθηκε. Ασφαλώς τα υλικά του Ομίλου έμειναν στην αίθουσα, την οποία αμέσως ύστερα επίταξε ο Ελληνικός Στρατός και τη μετέβαλε σε αποθήκη υλικών του, που κράτησε μέχρι τον Οκτώβρη του 1914.

Πριν τελειώσαμε, πρέπει να πούμε και τα εξής: α) Τον Οκτώβρη του 1910 η Εφορεία των Σχολών Πρέβεζας ενέκρινε να παραχωρήσει την αίθουσα θεάτρου της, ύστερα από συνεννόηση με τον Ερασιτεχνικό Όμιλο, σε επαγγελματικό θιάσο, που ήρθε, άγνωστο από πού, στην Πρέβεζα, δίδοντάς της ως μίσθωμα το 1/3 των εισπράξεών του.¹³

β) Από γέροντες, που σήμερα δε ζούνε, είχαμε μάθει ότι μερικά από τα θεατρικά έργα, που ο Όμιλος της Πρέβεζας έπαιξε, πριν το 1912, ήταν «Ιφιγένεια εν Αυλίδι», «Ερωφύλη», «Η θυσία του Αβραάμ», «Γκόλφω» και «Εσμέ», από δε τον μακαρίτη Γ. Αντύπα μάθαμε ότι η αίθουσα αυτή της Θεοφανείου Σχολής χρησιμοποιήθηκε (μέχρι που το 1926 ή 1928 οι αδελφοί Φραγκεσκάτου έφτιαξαν στο ισόγειο του Ακταίου ξενοδοχείου τους αίθουσα θεάτρου με σκηνή) από όλους σχεδόν τους θιάσους που ήρθαν κατά καιρούς στην Πρέβεζα, και ότι σε έναν από αυτούς έπαιζε και η μεγάλη ηθοποιός Νέζερ.

γ) Από το άρθρο του Γιάννη Τάλλαρου στην εφημερίδα του *Αγών* (1959) με τίτλο «Πρεβεζάνικες Αποκριές»¹⁴ (πριν την απελευθέρωση) πληροφορούμαστε ότι την περίοδο των Αποκριών γίνονταν και πολλές καλλιτεχνικές και πνευματικές εκδηλώσεις στην Πρέβεζα την εποχή των Νεότουρκων. Κι ότι «αξιοπρόσεχτες από την πλευρά αυτή, είναι οι θεατρικές παραστάσεις, που δίδονταν τις μέρες αυτές από ερασιτεχνικούς θιάσους». Ακόμα ότι, πριν η

¹³ Συνεδρίαση Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 13.10.1910.

¹⁴ ΤΑΛΛΑΡΟΣ 1959.

τουρκική διοίκηση δώσει τη σχετική άδεια, λογόκρινε τα κείμενα των θεατρικών έργων ο Τούρκος διερμηνέας της Νταςίν εφένδης. Το δε κείμενο της «Ιφιγένειας εν Αυλίδι» το απέρριψε και χρειάστηκαν πολλές παρεμβάσεις Ελλήνων και Τούρκων επισήμων να άρει την άρνησή του.

δ) Από τον μακαρίτη Αλ. Παπαγεωργίου ο γράφων, το 1979, πληροφορήθηκε ότι αποσπάσματα αυτών των παραστάσεων έπαιζαν έφηβοι της ηλικίας του σε ανοιχτούς χώρους (υπαίθριους) του κέντρου της Πρέβεζας τις Κυριακές των Αποκριών και της Καθαράς Δευτέρας. Τους είχαν μάθει παρακολουθώντας τις δοκιμές και τις παραστάσεις του ερασιτεχνικού θιάσου νέων της Πρέβεζας, ντυμένοι ανάλογα με τον ρόλο τους. Κι ότι τους ρόλους της «Ιφιγένειας» έπαιζαν οι μαθητές: Γεράσιμος Τρουμπούκης (Ιφιγένεια), Χρήστος Γερογιάννης (Αγαμέμνων), Κωνσταντίνος Κοψιδάς (Κλυταιμνήστρα), Διονύσιος Σταμουλάκης (Αχιλλέας), Χαράλαμπος Βασιλάς (Κάλχας), Ιωάννης Μπιτζιλέκης (Νέστορας), Χαράλαμπος Μιστρέλης (στρατιώτης) και άλλοι που δε θυμόταν.

Ας μας γράψει κάποιος άλλος για τη δράση των μετέπειτα θεατρικών ομίλων νέων της Πρέβεζας. Ένας από εκείνους έπαιξε την επιθεώρηση «Πρεβεζάνα» που έγραψε ο Γιάννης Τάλλαρως. Δεν μπορέσαμε να βρούμε το κείμενό της. Πιστεύουμε ότι το τραγούδι «Πρεβεζάνα» που έχει δίσκος των Καρκόστα και Μπεσίρη θα είναι αυτής της επιθεώρησης.

Ο πρώτος κινηματογράφος της Πρέβεζας

Τον Σεπτέμβρη του 1914 οι Ευάγγ. Ματσαϊδώνης και Α. Μαράτος υπέβαλαν αίτηση στην Εφορεία να τους νοικιάσει την αίθουσα για να κάνουν θεατρικές παραστάσεις, εφόσον ο Στρατός δεχτεί να μεταφέρει τα υλικά του σε άλλη αποθήκη, το νοίκι της οποίας θ' αναλάβουν να πληρώνουν αυτοί. Ζήτησαν ακόμα να τους επιτραπεί να φτιάξουν μικρό δωμάτιο κολλητά πίσω από την αίθουσα, όπου οι ηθοποιοί θα έχουν τις ενδυμασίες τους. Η Εφορεία συμφώνησε τόσο για την ενοικίαση, όσο και για το παραπάνω δωμάτιο, που εκείνοι ύστερα έφτιαξαν με σανίδια. Συμφώνησαν δε να δίνουν για την αίθουσα τον χρόνο 300 δραχμές. Δέχτηκε δε και ο Στρατός να μεταφέρει τα υλικά του σε δύο ιδιωτικές αποθήκες, που εκείνοι του νοίκιασαν και οι παραπάνω ενοικιαστές άρχισαν τις εργασίες σε αυτή, αποφεύγοντας με προφάσεις να πάνε στις συνεδριάσεις της Εφορείας, όπου τους καλούσαν για να υπογράψουν το σχετικό συμφωνητικό και να καταβάλουν το πρώτο νοίκι. Είχαν τους λόγους τους. Γιατί στο δωμάτιο που έφτιαξαν (δήθεν για τις ενδυμασίες των ηθοποιών) εγκατέστησαν γεννήτρια ηλεκτρικού ρεύματος και μηχανήμα προβολής κινηματογραφικών ταινιών. Άνοιξαν δε στα πλευρά της αίθουσας και δύο πόρτες, ύστερα από απαίτηση της πρώτης στην Πρέβεζα Ελληνικής Αστυνομίας, για λόγους ασφάλειας των θεατών χωρίς να πούνε στην Εφορεία τίποτε

για όσα ετοίμαζαν για τη λειτουργία του πρώτου κινηματογράφου της Πρέβεζας. Όταν έβαλαν εμπρός τις κινηματογραφικές προβολές η Εφορεία φοβήθηκε τόσο από τη λειτουργία της γεννήτριας όσο και από το ηλεκτρικό ρεύμα, που παρήγαγε και τροφοδοτούσε το κινηματογραφικό μηχάνημα και φώτιζε την αίθουσα, μήπως μεταδώσει φωτιά στα ξύλινα τότε πατώματα του ανωγείου. Και αποφάσισε σύντομα να διακόψουν οι ενοικιαστές τη λειτουργία του κινηματογράφου εκείνου, για τους παραπάνω λόγους. Τούτο έπραξαν, αλλά χωρίς να πληρώσουν ούτε ένα νοίκι στην Εφορεία, από την οποία, μάλιστα, ζήτησαν και τα νοίκια που είχαν πληρώσει για τις αποθήκες, όπου ο Στρατός τοποθέτησε τα υλικά (που πριν είχε στην αίθουσα θεάτρου, που εκείνοι νοίκιασαν). Όμως, η Εφορεία απέρριψε την απαίτηση τους αυτή, ως παράλογη.¹⁵

Γυμναστικός σύλλογος (αποφοίτων Θεοφανείου Σχολής)

Από συνεδρίαση της Εφορείας των Σχολών της Πρέβεζας του Απρίλη 1911 πληροφορούμαστε τη σύσταση Γυμναστικού συλλόγου και ότι υπήρχε σε αυτή αίτηση να της παραχωρήσει το προς τη θάλασσα προαύλιο της Θεοφανείου Σχολής,¹⁶ για εγκατάσταση οργάνων και για άθληση στον χώρο των μελών του συλλόγου, σε ώρες που το τμήμα Δημοτικής της Θεοφανείου Σχολής δεν θα λειτουργεί. Η Εφορεία δέχτηκε να το παραχωρήσει, με τους εξής όρους: α) Η εγκατάσταση των οργάνων να γίνει με δαπάνες του συλλόγου· β) Τούτων να κάνουν χρήση και οι μαθητές του σχολείου, όταν αυτό λειτουργεί· γ) Τα μέλη να χρησιμοποιούν τον χώρο και τα όργανα όταν δεν λειτουργεί το σχολείο· δ) Χρήση να κάνουν μόνο μέλη του συλλόγου· ε) Να χρησιμοποιούν ως είσοδο μόνο την προς τη θάλασσα θύρα του προαυλίου· και στ) όταν διαλυθεί ο σύλλογος, τα όργανά του να ανήκουν στο σχολείο, χωρίς πληρωμή, αφού και για τη χρήση του προαυλίου η Εφορεία δε ζήτησε νοίκι.

Στα μέσα του Ιουλίου του 1911 ο μητροπολίτης ανακοίνωσε στην Εφορεία ότι κάλεσε τον πρόεδρο του Γυμναστικού συλλόγου κ. Δημάρατο και του συνέστησε να απαγορέψει την είσοδο και συγγύμναση με τα μέλη του

¹⁵ Αυτό το θέμα είναι εμβόλιμο, γιατί δεν είναι της περιόδου 1908-1912. Αλλά δεν έπρεπε να παραλειφθεί, επειδή ήταν μια ευγενής προσπάθεια, που σε άλλη αίθουσα, αν τότε υπήρχε, θα είχε επιβιώσει και θα είχε ψυχαγωγήσει και μορφώσει τους παλιότερους Πρεβεζάνους πριν οι αδελφοί Φραγκεσκάτου εγκαταστήσουν κινηματογράφο πολλά χρόνια αργότερα. Συνεδριάσεις Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 2.9.1914, 14.10.1914, 8.12.1914, 12.12.1914.

¹⁶ Το προαύλιο αυτό η Σχολική Εφορεία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Πρέβεζας, το 1971 παραχώρησε στον Δήμο της Πρέβεζας, με αντιπαροχή, ο οποίος συμπλήρωσε το δικό του οικόπεδο και έχτισε ύστερα το Δημαρχιακό μέγαρο. Ως αντιπαροχή έδωσε στη Σχολική Εφορεία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Πρέβεζας (σε αυτήν ανήκε το κτίριο και το οικόπεδο της άλλοτε Θεοφανείου Σχολής) την ισόγεια αίθουσα του Δημαρχιακού Μεγάρου που καλύπτει το άλλοτε ανατολικό προαύλιό της.

συλλόγου νέων που δεν έχουν τελειώσει τη Θεοφάνειο Σχολή, λόγω κακής συμπεριφοράς τους και άρνησής τους να φοιτήσουν, όταν ήταν παιδιά, στο σχολείο. Ο πρόεδρος υποσχέθηκε να λάβει τα απαραίτητα μέτρα. Όμως, ήταν τέτοια, που σε λίγο το κακό επαναλήφθηκε. Γι' αυτό και εισηγήθηκε στην Εφορεία να καλέσει τον παραπάνω πρόεδρο να της παραδώσει τα κλειδιά της θύρας του προαυλίου και, εφόσον αρνηθεί, να διαταχθεί ο παιδονόμος της Σχολής να κλείσει από μέσα την παραπάνω θύρα. Τούτο και έγινε, όταν ο πρόεδρος και πάλι εμπόδισε τους νέους, που δεν ήταν μέλη του συλλόγου, να συναθλούνται στον χώρο του γυμναστηρίου με μέλη του. Όταν, μάλιστα, έκλεισε ο παιδονόμος τη θύρα από μέσα, εκείνος πήδησε τη μάντρα της αυλής και την άνοιξε και ξαναμπήκαν στο γυμναστήριο-προαύλιο. Όταν δε τον κάλεσε η Εφορεία και του ζήτησε τον λόγο γιατί άνοιξε τη θύρα, απάντησε ότι δε γνώριζε ότι κλείστηκε με εντολή της Εφορείας. Για την παράδοση του κλειδιού αναγκάστηκαν να υποβάλουν αίτηση, που υπογράψε ο πρόεδρος και ο γραμματέας τους. Η Εφορεία έκανε δεκτή την αίτηση, όταν βεβαίωσε αυτή το μέλος της Β. Μπάλκος, ότι πήγε ο ίδιος και συμβούλεψε τα μέλη και τους άλλους νέους να μη μπαίνουν με τη βία μέσα.

Υστερα κανένας νέος, που δεν ήταν μέλος, δεν μπήκε ξανά στο Γυμναστήριο. Η έγκριση της Εφορείας ήταν προσωρινή, γιατί ανέθεσε και στον διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Απ. Μπιτζιλέκη να παρακολουθήσει αν θα ξαναμπούν και να της αναφέρει σχετικά. Εκείνος ανέφερε ότι «... οι προκαλούντες τα ζητήματα ταύτα βαρκάρηδες έπαυσαν να εισέρχονται στο Γυμναστήριο...».¹⁷ Στο σημείο αυτό τελειώνουν οι πληροφορίες των Πρακτικών της Εφορείας των Σχολών. Δεν μπορέσαμε να βρούμε κάποια άλλη πηγή, που να μας πληροφορεί αν ο Γυμναστικός σύλλογος συνέχισε να αθλεί τα μέλη του στον ίδιο χώρο ή αλλού μέχρι την απελευθέρωση της Πρέβεζας από τους Τούρκους, ή αν διαλύθηκε από κάποια αιτία και ποια ή ποιες ήταν.

Λέσχη Σοσιαλιστών Πρέβεζας

Σοσιαλιστική κίνηση στην πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας είναι γνωστό ότι παρουσιάστηκε τη δεκαετία 1890-1900. Στην Πρέβεζα, υπόδουλη ακόμα στους Τούρκους, δεν ήταν δυνατόν να γίνει τέτοια κίνηση πριν το σύνταγμα των Νεότουρκων. Για τη σοσιαλιστική κίνηση στην Πρέβεζα οι πληροφορίες μας προέρχονται από τον ίδιο κώδικα της Εφορείας των Σχολών της. Η πρώτη υπάρχει σε συνεδρίασή της του Ιουλίου 1911. Δάσκαλος της Θεοφανείου Σχολής υπέβαλε αίτηση για αναδιορισμό με τους ίδιους όρους, που τον είχε διορίσει το προηγούμενο καλοκαίρι. Όμως, η Εφορεία ανέβαλε για άλλη συνεδρίαση να αποφασίσει για τον αναδιορισμό του. Είχε πληροφορηθεί ότι είχε

¹⁷ Συνεδριάσεις Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 19.4.1911, 9.7.1911, 16.7.1911, 3.8.1911.

ασπασθεί τις σοσιαλιστικές ιδέες ο εν λόγω δάσκαλος με φανατισμό, συναναστρεφόταν δε τους ομοϊδεάτες του και, το χειρότερο για την Εφορεία, είχε προσπαθήσει τις σοσιαλιστικές ιδέες του να μεταδώσει στους μαθητές του. Και να διαδώσει στους συμπολίτες του με συζητήσεις και απαγγελίες ποιημάτων σοσιαλιστικού περιεχομένου, σε καφεενία της πόλης. Μάλιστα δε ένα από εκείνα τα ποιήματά του τις παραμονές της γιορτής των «Εξετάσεων» του σχολείου του (1911-1912) δίδαξε στους μαθητές του και ανέθεσε να το απαγγείλει μαθητής του στη γιορτή. Οι μαθητές το είπαν στους γονείς τους και από κάποιο γονέα έφθασε η είδηση στην Εφορεία των Σχολών. Εκείνη άμεσα έδωσε εντολή στον διευθυντή του δασκάλου (Απ. Μπιτζιλέκη) να μη συμπεριληφθεί το παραπάνω ποίημα στο πρόγραμμα της γιορτής. Ακόμα η Εφορεία έμαθε ότι ανήκε στην ομάδα των Σοσιαλιστών της Πρέβεζας, η οποία είχε νοικιάσει κάποιο δωμάτιο για Λέσχη της, όπου και ο δάσκαλος σύχναζε και συσκεφτόταν με εκείνους και ότι στον γιακά του σακακιού του έφερε πάντοτε το σήμα της Σοσιαλιστικής Εταιρείας.

Τα παραπάνω έκαναν την Εφορεία στην επόμενη συνεδρίασή της να κάνει δεκτή μεν την αίτηση για αναδιορισμό του εν λόγω δασκάλου της, αλλά ο πρόεδρός της απαίτησε να κάνει με έγγραφο γνωστές τις εξής παρατηρήσεις της Εφορείας:

... Επειδή εφωράθη και ίδια εν ταις παραδόσεσι και δημοσία εν τοις εξετάσεσι διδάσκων και μορφώνων τους παίδας με σοσιαλιστικές ιδέας, τας οποίας εγκατασπείρει εν τη απαλή των παίδων καρδία, αντί της αληθούς θρησκευτικής διαπαιδαγωγήσεως. Επειδή η διδασκαλία αυτή δεν περιορίζεται μόνον μεταξύ των μαθητών, αλλά και παρά τω λαώ εντός καφεενίων, παρά την υψηλήν αποστολήν αυτού και το καθήκον του. Και επειδή η τοιαύτη διδασκαλία ουχί μόνον παρά της Ι. Μητροπόλεως αυστηρώς απαγορεύεται, αλλά και παρά της Σεβαστής Κυβερνήσεως [τότε η κυβέρνηση ήταν τουρκική] διά διαφόρων τεσκερέδων [δηλαδή διαταγών] δεν επιτρέπεται, διά ταύτα η Εφορεία αυστηρώς συνιστά εις τον διδάσκαλον τούτον, όπως του λοιπού απέχει πάσης τοιαύτης διδασκαλίας, είτε προφορικώς είτε και διά ποιημάτων διαδιδόμενης, διότι το τοιούτον, όχι μόνον απάδει προς την ιερότητα του επαγγέλματός του, αλλά καθίσταται σοβαρά αφορμή παύσεως αυτού και απαλλαγής από των καθηκόντων του ...

Η ενέργεια αυτή ανάγκασε τον δάσκαλο εκείνο να αναστείλει τη δράση του προσωρινά.

Η επόμενη σχολική χρονιά (1912-1913) ήταν χρονιά που απελευθερώθηκε η Ήπειρος και άλλες περιοχές της σημερινής Ελλάδας με τους δύο πολέμους που διεξήγαγε, έναν κατά των Τούρκων κι έναν κατά των Βουλγάρων

(Α΄ και Β΄ Βαλκανικός πόλεμος). Ο εν λόγω δάσκαλος τους πολέμους εκείνους δεν τους ερμήνευσε απελευθερωτικούς ή εθνικούς, αλλά με τον τρόπο που τους ερμηνεύουν οι σοσιαλιστές. Ως απελευθερωτικούς της εργατικής τάξης από την τάξη των πλουσίων, η οποία πάντοτε την εκμεταλλεύεται οικονομικά. Και σύνθεσε ένα σχετικό ποίημα με τίτλο: «Έως πότε κακοί πλουτοκράται», το οποίο τις παραμονές της πρώτης επετείου της απελευθέρωσης της Πρέβεζας από τον ζυγό των Τούρκων (21.10.1913), στην οποία το σχολείο του θα έκανε δημόσια σχολική γιορτή, έδωσε το ποίημα τούτο για ανάλυση και αποστήθισή του από τους μαθητές του, με σκοπό ο καλύτερος στην απαγγελία να το παρουσιάσει στη γιορτή.

Την πράξη του αυτή έμαθε μέλος της Εφορείας, την έκανε γνωστή στον πρόεδρό της, ο οποίος έδωσε εντολή να μη περιληφθεί στο πρόγραμμα της γιορτής. Την επομένη μέρα συνήλθε η Εφορεία και αποφάσισε: Να στείλει ο διευθυντής του σχολείου σχετική έκθεση και ο σοσιαλιστής δάσκαλος να παρουσιαστεί προσωπικά και να απολογηθεί σχετικά για την πράξη του. Έγιναν τα παραπάνω στην ίδια συνεδρίαση. Ο διευθυντής προσπάθησε να τον καλύψει, γράφοντας ότι μόνο αυτό το ποίημα δίδαξε και κανένα άλλο. Ο υπόδικος δάσκαλος στην απολογία του, όχι μόνο δε ζήτησε συγγνώμη και μεταμέλεια αλλά υποστήριξε με στόμφο τις ιδέες του, ότι είναι σύμφωνες με τον χριστιανισμό και τις αρχές του Έθνους και ότι το δωμάτιο που αποκαλείται Λέσχη Σοσιαλιστών, δεν είναι τέτοιο, αλλά χώρος όπου στεγάζεται η Συνεταιριστική Εταιρεία τους και όπου συγκεντρώνονται τα μέλη της, για να βρουν τρόπους να βελτιώσουν τα οικονομικά των μελών της.

Ο τρόπος της απολογίας και το περιεχόμενό της έκαναν την Εφορεία να αναβάλει τη λήψη σχετικής απόφασης για επόμενη συνεδρίασή της. Ύστερα από δύο μέρες συνεδρίασε και ξανασυζητήσε την περίπτωση του εν λόγω δασκάλου και αποφάσισε να τον απολύσει διορίζοντας άλλον στη θέση του. Σύνταξε δε και αρκετά αιτιολογημένη απόφαση, όπου αναφέρει τόσο την εντός του σχολείου όσο και την εκτός αυτού στάση του.

Ο απολυμένος, όμως, δάσκαλος Χρ. Μίχας την επομένη μέρα παρουσιάστηκε στον πρόεδρο της Εφορείας και προφορικά ζήτησε συγγνώμη και έδωσε την υπόσχεση ότι δεν θα διδάξει ξανά σοσιαλιστικά ποιήματά του στους μαθητές του αλλά ό,τι το πρόγραμμα προβλέπει, θα κόψει δε κάθε σχέση με τη Λέσχη των Σοσιαλιστών και κάθε διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών του στα καφενεία της Πρέβεζας. Και ζήτησε τον αναδιορισμό του. Ο πρόεδρος του υπέδειξε να αποφανθεί γραπτά στην Εφορεία. Και υπέβαλε την 1.11.1913 σχετική αίτηση με όσα παραπάνω προφορικά υποσχέθηκε. Η Εφορεία συνήλθε, άκουσε την εισήγηση του προέδρου της, διάβασε και την αίτηση του απολυμένου δασκάλου και αποφάσισε να μη προσλάβει τον με πείρα πρωτοβάθμιο διδασκαλιστή Ν. Κούτιμο, που ζήτησε να διορισθεί στη θέση του, αλλά να ξαναδιορίσει τον απολυθέντα, λαβούσα υπόψη τόσο τη συγγνώμη

του όσο και την πολυμελή και φτωχή οικογένειά του, με τον όρο, πριν το διορισμό του, να κληθεί και υπογράψει το παρακάτω υποσχετικό:

Αξιούμενος συγγνώμης επί τοις πεπραγμένοις παρ' εμού υπό της Σεβαστής των Σχολών Εφορείας, ομολογώ, διά του παρόντος, ενώπιον αυτής και υπόσχομαι ότι του λοιπού: 1) Ουδέποτε θα διδάξω τους μαθητάς μου εν τη Σχολή ουδέ την ελαχίστην σοσιαλισκνήν ιδέαν, αλλά θα βαδίσω πάντοτε επί τη βάσει του εγκεκριμένου προγράμματος της Ι. Μητροπόλεως. 2) Ουδέποτε θα αναμειχθώ εις οιαδήποτε σοσιαλιστικήν ενέργειαν παρά τω λαώ εφ' όσον τυγχάνω υπάλληλος της Κοινότητος, αλλ' αι πράξεις μου και οι λόγοι μου τόσον εντός της Σχολής όσον και εκτός αυτής, καθώς και εις τας συναναστροφάς μου θα ώσιν τύπος και υποδειγμός ευσυνειδήτου χριστιανού διδασκάλου, αξίου της αποστολής αυτού. 3) Ουδέποτε θα φωραθώ επισκεπτόμενος την σοσιαλιστικήν Λέσχην, την ενταύθα, ουδέ συσκεπτόμενος μετά των σοσιαλιστών, αλλά ως διδάσκαλος θα επιτελώ το καθήκον μου. 4) Θα υπακούω εις την υπό της Εφορείας ανεγνωρισμένην Διεύθυνσιν της Σχολής, εν ή υπηρετώ και θα σέβομαι τας διαταγάς της Σεβαστής Εφορείας, της Προϊσταμένης μου Αρχής και τον Κανονισμόν της Σχολής. Πάσα παράβασις οιουδήποτε των ως άνω όρων θα συνεπάγεται, εν αυθωρεί, την εκ της Σχολής παύσιν μου. Εφ' ώ και υπέγραψα εις ένδειξιν το παρόν υποσχετικόν ενώπιον και της Εφορείας, συνεδριαζούσης, ίνα χρησιμεύση όπου δει ...¹⁸

Έτσι, τέλειωσε η περιπέτεια του σοσιαλιστή εκείνου δασκάλου. Αργότερα έγινε (1917) αντιμοναρχικός και τον μετέθεσε το Υπουργικό Συμβούλιο στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο της Πρέβεζας. Το δε 1921 αντέδρασε δημόσια μέσα στον Αη-Χαράλαμπο στην τελετή του «αναθέματος» κατά του Ελευθερίου Βενιζέλου. Τούτο είχε ως συνέπεια τη δυσμενή μετάθεσή του στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς, εξ αιτίας της οποίας υπέβαλε παραίτηση και έφυγε από την υπηρεσία (1921).¹⁹ Δε γνωρίζουμε αν κάποιο από τα ποιήματά του εκείνα σώθηκε στα κατάλοιπά του ή αν κάποιο έχει δημοσιεύσει σε έντυπο. Οι επιθεωρητές που πέρασαν από την Περιφέρεια της Πρέβεζας από τον Οκτώβριο του 1914 μέχρι την (κατά το 1921) παραίτηση του, γράφουν στις υπηρεσιακές τους

¹⁸ Συνεδριάσεις Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 9.7.1911, 19.7.1911, 30.8.1912, 22.10.1913, 28.10.1913, 30.10.1913, 6.11.1913.

¹⁹ Ημερολόγια Επιθεωρητών Δημοτικών Σχολείων Πρέβεζας Π. Κοκκίνη και Γ. Προφαντόπουλου και Πρακτικά Υπηρεσιακού Συμβουλίου Δημοτικής Εκπαίδευσης (λεγόταν τότε Εποπτικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο) ετών 1917 και 1921, και Μητρώο Σχολείων και Διδασκάλων αυτών. Μάλιστα, ο πρώτος επιθεωρητής γράφει για τον εν λόγω δάσκαλο ότι πιστεύει στον σοσιαλισμό, ότι είναι, όμως, ασταθής στις απόψεις του, αφού αλλάζει συχνά θέσεις, κάποτε δε γίνεται και θρησκόληπτος.

εκθέσεις ότι έχει φιλοσοφικές ανησυχίες και έχει γράψει σχετικές μελέτες κ.ά. Μήπως οι απόγονοι του έχουν κάποια από τα παραπάνω γραφτά του; Πολύ θα θέλαμε φωτοτυπίες τους, για να τις παρουσιάσουμε σε άλλο μελέτημά μας.

Φιλόπτωχη Αδελφότητα Πρέβεζας

Την ύπαρξη της παραπάνω αδελφότητας πληροφορούμαστε από συνεδρίαση της Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας του Ιουλίου 1912. Της ανέθεσε η Εφορεία την πώληση εργόχειρων, που είχαν κάνει οι μαθήτριες του Παρθεναγωγείου Πρέβεζας με υλικά που τους έδωσε εκείνη για να τα πουλήσουν, με σκοπό τα χρήματά τους να ενισχύσουν τα έσοδα της Εφορείας, που μισθοδοτούσε, πριν τον Αύγουστο του 1914, το προσωπικό των σχολείων της. Δε γνωρίζουμε αν η αδελφότητα αυτή συστήθηκε στη διάρκεια της επικρατήσεως των Νεότουρκων στην Τουρκία και αν ναι, αν είχε αναγνωρισμένο καταστατικό, όπως τα άλλα σωματεία της περιόδου εκείνης. Ξέρουμε μόνο ότι μέλη της ήταν κυρίες οικογενειών της Πρέβεζας.²⁰

Ιδιωτική Σχολή Θηλέων Μαρέντη

Αν και το ιδιωτικό σχολείο δεν αποτελεί σωματείο, το αναφέρουμε, γιατί πιστεύουμε ότι την ίδρυσή του επέτρεψαν οι ευεργετικές διατάξεις του τότε επιβληθέντος στην Τουρκία νεοτουρκικού συντάγματος. Τη σχολή διηύθυνε κάποια κυρία Μαρέντη, για την οποία δε γνωρίζουμε κανένα άλλο στοιχείο (καταγωγή, μόρφωση και σπουδές). Φαίνεται ότι το Παρθεναγωγείο αυτό είχε όσες τάξεις είχε και το της Πρέβεζας κοινοτικό Παρθεναγωγείο (πέντε και, τελευταία, έξι). Από συνεδρίαση της Εφορείας των Σχολών μαθαίνουμε ότι τις προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις στη Σχολή εκείνη έκανε επιτροπή, που διόριζε η παραπάνω Εφορεία. Εκείνη διατύπωσε σε έκθεσή της, που έστειλε στην Εφορεία, ότι οι μαθήτριες της Σχολής εκείνης υστερούν πολύ στα βοηθητικά μαθήματα του προγράμματος, που η Εφορεία είχε συντάξει. Και τέθηκε το ερώτημα αν η επιτροπή πρέπει να φανεί επιεικής στις εξετάσεις ή όχι. Η Εφορεία αποφάσισε να μη φανεί επιεικής, για να αναγκασθεί η κ. Μαρέντη να διδάσκει και τα μαθήματα αυτά με επιμέλεια και επιμονή, όπως τούτο πρέπει να κάνει σύμφωνα με το πρόγραμμα.²¹

²⁰ Συνεδρίαση Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 2.7.1912.

²¹ Συνεδρίαση Εφορείας των Σχολών Πρέβεζας 16.7.1911.

Τελειώνοντας, θεωρούμε υποχρέωσή μας να γράψουμε ότι τις κακές πλευρές του νεοτουρκικού συντάγματος για τους υπόδουλους Έλληνες θα έχουμε την ευκαιρία σε άλλο μελέτημά μας να περιγράψουμε, όπως οι πηγές μας τις αναφέρουν. Κι αυτές οι πληροφορίες θα αναφέρονται και στις δύο διοικητικές επαρχίες του νομού μας (Πρέβεζας και Φιλιπιάδας). Για την περιφέρεια Μαργαριτίου δεν έχουμε πληροφορίες, γιατί, αν τέτοιες διασώθηκαν, θα βρίσκονται στα αρχεία άλλης εκκλησιαστικής αρχής, όπου τότε και σήμερα υπάγεται. Σε εκείνο θα γράψουμε και για το παράνομο τμήμα του Ηπειρωτικού Κομιτάτου, που λειτούργησε στην Πρέβεζα και τη Φιλιπιάδα, συμπληρώνοντας όσα γι' αυτό δημοσίευσε ο κ. Γεώργιος Μουστάκης στην Εφημερίδα *Βήμα της Πρέβεζας* του μαθητή μου Δημ. Κατσιπανέλη.²²

Βιβλιογραφία

- [ΜΟΛΟΣΣΟΣ Σ.], *Ιστορία Βαλκανοτουρκικού πολέμου 1912-1913*, Αθήνα
 ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ., 1995, Πρόδρομοι αγωνιστές. Απελευθέρωση της Πρέβεζας, *Βήμα της Πρέβεζας*, φ. 390, 11.10.1995, 1, 5· φ. 391, 12.10.1995, 1, 5· φ. 392, 13.10.1995, 1, 4-5· φ. 393, 14.-15.10.1995, 1, 4-5· φ. 394, 17.10.1995, 1, 5· φ. 395, 18.10.1995, 1, 4· φ. 396, 19.10.1995, 1, 4-5
 ΜΠΕΤΣΟΣ Ο., 1988, Ο Άγιος Κωνσταντίνος της Πρεβέζης, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 19-20, 71-85
 ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Σ. (Βυζάντιος), 1986, *Δοκίμιον ιστορικής τινός περιλήψεως της ποτέ αρχαίας και εγκρίτου Ηπειρωτικής πόλεως Άρτης και της ωσαύτως νεωτέρας Πρεβέζης*, Άρτα
 ΤΑΛΛΑΡΟΣ Ι., 1959, Πρεβεζάνικες Αποκριές, *Αγών Πρεβέζης*, φ. 210, 9.3.1959, 2
 ΨΑΛΤΗΡΑΣ Κ.Π., 1992, Αβδούλ Χαμίτ. Ο τελευταίος βάρβαρος ηγεμόνας της Ευρώπης, *Ιστορία Εικονογραφημένη*, τεύχ. 288, 106-115

²² ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 1995.